

Foci és múnépdal

Esténként az ablakból Anikóval kitekintünk az utcára, a velünk szemben levő étterem és kávézóban hangos zene szól, de a környékbeli szórakozóhelyek zenébonája is hallatszik. Teljes a hangzavar. Főleg a szerb múnépzene dallamai hallhatók, úgy látszik, újra divatba jött, amitől némileg gondba esem. A múnépzene hirtelen felvirágzása Szerbiában rendszerint döntő fontosságú közéleti fordulat előhírnöke. 1988 emlékezetes októberében múnépzene harsogott a kávéházakban, aztán Újvidéken kitört a „joghurtforradalom”. Népszerűségének csúcspontjára jutott a „nemzet hősnője”, Ceca Ražnjatović múnépdal-énekesnő, a joghurtforradalomnak köszönve pedig elfoglalta „trónját” Slobodan Milošević, akit a Szerb Tudományos Akadémia jeles tagjai Nikola Pašić mellett a legnagyobb szerb politikusnak kiáltottak ki.

Az első világháború után Pašić Nagy-Szerbiát akarta létrehozni, de kénytelen volt elfogadni a versailles-i békeszerződés szépen becsomagolt ajándékát: a soknemzetű Jugoszláviát. Most mitévők legyünk, töprengtek kabinetjének miniszterei. Majd szerbbé tesszük Jugoszláviát, válaszolta Nikola Pašić. A pašići Szerbia-projekt kudarcot vallott. Milošević szintén a szerbek dominanciája alatti Jugoszláviában gondolkodott, de kénytelen volt elfogadni azt a Szerbiát, amelyre Pašić még a legrosszabb álmában sem gondolt.

122

Az újvidéki joghurtforradalomban azonban Miloševićnek remek kilátásai voltak. Azon a napon, 1988. október 5. őszi éjszakáján Belgrádból Újvidékre vonatoztam. A vonatban alig volt néhány utas. Félúton az egyik kalauz fáradtan lepihent egy padon. „Azt hallottam, hogy Újvidéken kitört a forradalom”, mondta kollégájának. „Miféle forradalom? – a szelíd bácskai népség sosem csinált forradalmat”, hangzott a válasz, és pár perc múlva mindkét kalauz nagyokat horkolt.

Másnap kiderült, hogy a kalauzoknak félig-meddig igazuk volt. Történt valami, amit a belgrádi szerb kommunista vezetők büszkén antibürokratikus forradalomnak neveztek, de a köznép egyszerűen csak joghurtforradalomra keresztelte, mivel a tüntetők joghurttal dobálták meg a pártházat, amelyből a kommunista funkcionáriusok alig tudtak kimenekülni. Abban viszont igazuk volt a kalauzoknak, hogy nem a szelíd újvidékiek ostromoltak. A Szerbiai Kommunista Szövetség vezérletével hónapok óta autóbusszal érkeztek a dél-szerbiai és a belgrádi populista forradalmárok, akik a Vajdaság vezetőségét azzal vádolták, hogy nem védi a szerbeket Koszovóban, elidegenedett a néptől, és szabotálja az egységes Szerbiát. Ezen az éjszakán azonban nem ők voltak a forradalom vasökle. A közeli kisvárosokból szervezetteren szállították autóbusszal a munkásokat, hogy alkotmányellenesen váltsák le a tartományi vezetőséget.

E napon kezdődött az abszurd dráma, amelyet Alfred Jarry sem tudott volna elképzelni. A hatalmon levő kommunista párt puccsot szervezett a saját

alkotmánya ellen. Ezen a napon aratta első győzelmét a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia munkacsoportjának híres-nevezetes Memoranduma. A joghurtforradalmárok a fotón látható magasba emelt tábláján a kommunista vezetők portréja éktelenkedett, ezzel a felirattal: „Ti képviselitek az utolsó reményt”.

Miközben a környező országokban megszűnt az egypártrendszer, Szerbiában felvirágozott. Kár lenne megfedkezni arról, hogy Milošević találta ki az egypárti pluralizmus varázsát és fogalmát. A kelet-közép-európai autokraták nem kis haszonnal forgathatnák Milošević tantételeit.

Ezen a napon a szélsőséges nacionalista csetnikek éltették a kommunista pártelnököt. A kommunisták vezetésével Európában elsőként itt lángolt fel a nemzeti populista szélsőjobboldal.

Ezen a napon kezdődött Jugoszlávia szétverése.

A műnépdal diadalmas előretörése azonban ezzel nem fejeződött be. Harminc évvel ezelőtt 1992. június 25-én Szlovénia és Horvátország kikiáltotta függetlenségét. A tíznapos szlovéniai villámháborút követte a jóval hosszabb ideig tartó horvátországi, majd az évekig tartó boszniai háború.

A háborús évek a műnépdalok jegyében teltek el. A koronavírus tombolása-kor bűn volna megfedkezni arról, hogy 1992. április 5-én kezdődött és 1425 napig tartott Szarajevó ostroma. Karadžić és Mladić orvlövészei 11 541 szarajevói polgárt, köztük ezerhatszáz gyermeket öltek meg, és ötvenezer sebesült-ről tudunk. Egy földig rombolt város négy éven át karanténban élt. Négy év! Ez nem négy hét, nem is négy hónap.

Ez volt az igazi karantén!

Miközben a Drina jobb partján levő Srebrenicában ásták a tömegsírokat, a bal parton csevapcsicsa és pleszkavica mellett valóságos népünnepély zajlott. Természetesen műnépdalokkal aláfestve.

Most újra terjed a koronajárvány utáni dalikózás. A válságtörzs és a kormány a mai naptól kezdve engedélyezi a hangos zenét az éttermekben és a kávézókban. A mulatóhelyeken tombol a vidámság. Legyőztük a vírust, ismételtetik a pártkatonák. Barátaim telefonálják, hogy az egész városban óriási a zenebona. Még a futball-Eb is háttérbe szorult. A polgárok eddig sem tartották be a szabályokat, amelyek nem voltak olyan szigorúak, mint a környező országokban, ám a fertőzöttek és az elhalálozottak száma állítólag alacsonyabb volt, mint a környező országokban.

Vučić államelnök időnként kérlelte a polgárokat: tartsák be a laza rendeleteket. Jönnek a külföldi befektetők, akik nem vennék jó néven a szerbiai vírus terjedését. A polgárok azonban nem vették komolyan az intó szavakat. A kormány iránti bizalmatlanságról lenne szó? Lehet, de a cáfolat nem késik: a beoltásban Szerbia sokáig élen járt Európában. Az utóbbi hetekben azonban nagy lett a lemaradás. Minek a vakcina, ha úgyis legyőztük a vírust? A kormánypropagandából bumeráng lett. A belgrádi egyetemisták között elterjedt az álhír, hogy a vakcina meddőséget okoz, úgyhogy a legutóbbi adatok szerint az egyetemistáknak csupán 6 százaléka oltatta be magát.

A meddőség vészhiře sokkal nagyobb gondot okoz, mint a vakcina származása. A lakosok nem kételkednek az orosz és a kínai vakcinában, amihez hozzá-

járult a történelmi oroszbarátság, továbbá a már Milošević idejében megszülető Kína iránti ideológiai szimpátia.

E téren is Szerbiáé a pálmá. Az európai politikusok között elsőnek Slobodan Milošević „fedezte fel” Kínát. Vučić a nyomában kullog, utána cammog néhány kelet-európai politikus. Vučić elnök a kínai elnököt testvérnek nevezte, és nem győzött hálálkodni neki. A szerb nemzet bizalma egy percre sem ingott meg. Vučić elnök járta a falvakat, az egyik faluban „felvette” az egyik kínai vakcinát, a másikon a másikat. A falvakat hetekkel előbb csinosították, az elnök érkezése alkalmából népünnepélyeket szerveztek, az elnök pedig új utakat ígért a falvaknak, s elmondta, hogy a szerbiai gazdaság teljesített legjobban az egész Európában.

Szerbiában azonban nemcsak a gazdaságpolitikának, minden másnak is van ellenpontja. Ana Brnabić kormányfő szerint Szerbiában nagyobb a sajtószabadság, mint Nyugaton, ám a jogvédő egyesületek szerint a helyzet rosszabbodik. A kormányfő szerint komoly lépéseket tettek az EU-hoz való csatlakozás ügyében, viszont kiderült, hogy egy helyben toporgunk. Vučić elnök váltig bizonygatja, hogy Szerbia tekintélye növekszik Európában, viszont az Európai Parlament soha eddig nem mondott még olyan kritikus véleményt a szerbiai állapotokról, mint ez év tavaszán.

Az ellentmondások szinte az élet minden területére kiterjednek. A patrióták tisztelik az oroszokat és a kínaiakat, a szerbiai ifjúság viszont Nyugatra vándorol. A legfrissebb közvélemény-kutatási adatok szerint a fiatalok több mint fele mérlegeli a külföldi munkavállalás lehetőségét.

124

Újvidék városának vezetősége csak a cirill betűs írásmódot ismeri el, de a külföldiek előtt a multikulturális városukkal büszkélkednek. Nem kétlem, a szerepjátszás őszinte.

Az ellenzék és a kormánypártok gyűlölik egymást, de a legfontosabb nemzeti kérdésekben egyazon állásponton vannak. A kormányfő szerint az ellenzék mentális betegségben szenved, az ellenzék szerint a kormánypárt fosztogatja az országot, de abban, hogy a hágai nemzetközi bíróság Mladić megítélésében igazságtalan volt, nehezen érthető egyetértés uralkodik. A kormánypárt tiltakozik, az ellenzék hallgat. Nem viselkedik ellenzékként.

A zűrzavaros napokban Orbán Viktor támogatása úgy jött, mint a tavaszi eső. A magyar kormányfő pontokba foglalta az Európai Unió megreformálásának programját, az egyik pont Szerbia mielőbbi betagosodása az EU-ba. Azt hittem, a kormánypártok örömmel ülnék, meglepett a mértéktartásuk. A „külföldi bérenceknek és hazai árulóknak” bélyegzett ellenzék egynéhány képviselője szerint – mivel az EU-ban Orbán tekintélye vésszesen csökkent – nem biztos, hogy ezzel jót tesz Szerbiának. Orbán tervezetét megerősítette Kövér László látogatása, aki a Vučićyal való találkozáson kifejtette, hogy történelmi csúcson van a két ország kapcsolata, ami örvendetes. Ugyanakkor Kövér köszönetet mondott mindazért, amit Szerbia tesz a magyar nemzeti kisebbség helyzetének javítása érdekében. Ennek valóság alapját nyilván az idén sorra kerülő népszámlálás adatai fogják alátámasztani vagy cáfolni. Én sem örülnék annak, ha Kövér helyzetfelmérése csúfos kudarccal végződne. Minden kisebbségpolitikának van egy látható és láthatatlan része. Még az idén kiderül,

hogy melyik a hitelt érdemlő. Kövér meglátogatta a magyar pénzekből épülő topolyai magyar focistadiont is, amelyben szerb focisták játszanak. A multikulturalizmus hívei kitörő örömmel fogadják a szép magyar multikulturális gesztust. A nemzeti érzelműek viszont erősen tépelődnek.

Sokszor szóba kerül, hogy a nemzeti identitás megőrzésének szempontjából milyen fontosak a focistadionok, de ezúttal jó néven vettem volna, ha Kövér meglátogatja a topolyai magyar könyvesboltot is. Harminc évvel ezelőtt volt még ott egy impozáns magyar könyvkereskedés, de azóta hiába érdeklődöm, a rossz nyelvek szerint bezárták. Nos, ha Kövér kifejezte volna az óhaját, hogy nem csupán a focistadiont kívánja meglátogatni, hanem a könyvkereskedést is, akkor a magyar kisebbségi vezetők nyitottak volna egy kacsalábon forgó magyar könyvkereskedést.

Belgrád időközben a magyar búcsújárás színhelye lett. Kövér László távozása után Szijjártó Péter társaságában Orbán Viktor viharzott be. Úgy látszik a magyar főméltóságok részére Belgrád nemcsak fontos, hanem vonzó hely is lett. Hogy miről tárgyaltak, annak csak részletei kerültek nyilvánosságra, mindenesetre a találkozó rendkívül szívélyes volt, Szijjártó például átvette a legmagasabb szerb állami érdemrendet.

Talán Orbán látogatásának hatására a vajdasági magyarok ezentúl szívesebben térnek be Belgrádba, mert eddig nagyon idegenkedtek tőle. Azt hiszem, akadnak érdekes kulturális események, amelyekről hírt adnak az újságok. A sajtóértekezleten Orbán erélyesen sürgette Szerbia mielőbbi EU-s csatlakozását, mert ennek elmaradása veszélyes lehet az EU megmaradása szempontjából. Vučić elnök pedig szorosabb kapcsolatokat jelentett be a visegrádi négyekkel. Utána Szerbia elnöke közölte népével, hogy egy étterembe távoznak, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Dunára. Borozgatni fogunk, jelentette be széles mosollyal.

125

Parászka Boróka

A Szép Ernő-mosoly

Nyilatkozhatok névvel vagy név nélkül – ajánlotta június elején ismert román újságíró kollégám. Arról kezdtünk beszélni, milyen hatással van a magyar kormány politikája az erdélyi magyarokra. Körülmenyesen keresett meg, nehezen, a szavakat hosszan keresve tette fel a kérdést. Mint aki valami nagyon nehéz helyzetbe hozza a másikat, valami illetlent kérdez.

Évek óta ilyen kérdéseket kapok, nem értettem most a felesleges köröket, a túl tapintatos hangnemet. Aztán kiderült, hogy a sokadik vagyok, akit megkeres a magyar–magyar viszonyokról szóló cikkhez, és korábban mindenki eltanácsolta. Volt, aki idegesen, volt, aki lemondóan legyintve, és volt, aki viccel ütötte el, így került ki a kérdéseket.

Nem az erdélyi magyar kollégák reakcióin csodálkoztam. Azok olyanok, amilyenek. Én is sokszor szembesültem ilyesmivel. Mintha egy súlyos csa-

ládi dráma vagy a kínos válás érintettjét akarnák nyilatkozatra bírni. És ha a kérdező „ráadásul” román, akkor nem csak az ügy természete kínos, de az is, hogy „kiviszi a szennyest” az ember, kitereti „a románoknak”. Megannyi előítélet, hamis szerep és képzet kerül ilyenkor a felszínre. Jól ismerem ezeket, távol is tartom magam tőlük.

A meglepetés most számomra a román kolléga intenzív érdeklődése és ugyanakkor túlzott tapintata volt. A magyar példa már nem egyszerűen elrettentő példa. Nem a rémes történet, ami a szomszédban zajlik, és amiről jóérzésű ember mégiscsak értesül, hisz nem akar a családon belüli erőszak közelében némán, semmiről tudomást sem véve élni. A magyar példa mára a román társadalom számára olyan válság, amelynek a fenyegető közelségét maguk is érzik, és amelyet meg szeretnék előzni.

A társadalmi szétesés minősített esete, negatív modell, olyan mintázat, amelyet a krízisben lévő közösségek nagyon könnyen átvehetnek. Azt hiszem, ettől tartanak, ezért firtatják egyre módszeresebben, mi zajlik minálunk. A tapintat pedig annak a jele, hogy érzik és értik, milyen súlyos következményei vannak ezeknek a belső konfliktusoknak. Súlyos következmények alatt nem csak a politikai természetű leszámolásokat, a cenzúrát, a források elzárását, a kiszorítást, megbélyegzést, a közellenséggé minősítést értem. Hanem azt, ahogyan átrendeződnek a hétköznapi, emberi kapcsolatok az erdélyi magyarok között. A politikai megtorlás politikán túli következményeit érezhetik román kollégáink. A barátságok, családi kapcsolatok megromlását, az emberek eltávolodását. Hogy a magyar–magyar konfliktus az évek során a teljes erdélyi magyar közösség szerkezetét kezdte ki, mindennapjait lehetetlenítette el, s mára – ez látszik kívülről, távolról – nem működik közösségként.

Egyre távolabb kerül a politikai érdekképviselet a közösségtől (egyre kevesebb mozgósítható szavazat, egyre gyengébb érdekérvényesítés, egyre kevesebb, és egyre rosszabbul artikulált közösségi ügy). Egyre gyengébb civil élet. Egyre rosszabbul szervezett közösségi cselekvés. Az erdélyi magyar közösség és intézményes hálózata állam volt az államban a rendszerváltás után. A romlás és gyengülés fokozatai jól látszottak az elmúlt évtizedekben, de az, ami az utóbbi tíz évben történt, túlmutat ezen a lassú leépülésen.

Értem a félelmet a román kollégában (nem akar kellemetlen helyzetbe hozni, nem akar olyasmibe nyúlni, amihez nincs köze), leküzdöm a pillanatnyi hetykeségem, a dacot, ami támad bennem. Legszívesebben azt mondanám, teszek a cenzúrára, a lejárató kampányokra, nagyon szívesen mesélek névvel, munkahelyi beosztással, tokkal, vonóval erről a politikai, eszmei, érzelmi káoszról, amiben élünk. De nem csak az én „bátorságomról” vagy következményekkel szembeni közömbösségemről van szó. Hanem arról, valójában mit tudok megmutatni a belső feszültségekből, mennyire értem én magam is, hogyan lehet szilárdan, etikusan, érzelmileg kiegyensúlyozottan helytállni. Mennyire tudom az örületben – túlzásnak tűnik ez a szó, de ha a mindennapjainkat nézzük, valóban felfokozott és kezelhetetlen az irracionális – valamilyen módon a normalitást képviselni.

Mi a normalitás? Például az, hogy az ember tisztában van a tényekkel. Követi őket, még akkor is, ha a leépített, szétbarmolt sajtó ezt nem teszi lehetővé. Átlátja az átláthatatlant, amit a propaganda olyan szorgos igyekezettel, átgondolt stratégiával alakít ki és tart fenn. Nem csak megérti az ember a politikai visszaéléseket, abnormalitást de tud róluk pontosan, követhetően beszélni. És nem törődik a következményekkel, a különböző léptékű megtorlással. Még tovább: úgy tud minderről beszélni, hogy az eljut azokhoz is, akik a közéleti káoszt nem követik; ha követik is, nem értik. Vagy éppenséggel elfogadják, támogatják. Ez az integratív, megértő és pontos, a hatalmi játszmákat leépítő beszédmód a kulcs, amit el kellene érni. A széteső közösségi térben valódi közösségi embernek maradni, aki maga körül újraszervezi a viszonyokat, azokat is ráveszi a párbeszédre, akik nem akarnak benne részt venni, vagy épp ellene dolgoznak. A normalitásnak ez a szilárd, kikezdhetetlen tudatossága az, amit el kell sajátítani. Adós vagyok ezzel én magam is. Ez a szilárdság, ez a kitartás, ez a kiegyensúlyozottság az, amit magunkévá kellene tennünk. Minden ez ellen szól. Az elmúlt időszak nem csak közéleti, de magánéleti szinten is kikezdte az embereket. Engem is. Ez a lényege ennek a krízisnek, amit élünk, ezt kellene a krízistől rettegő román kollégáknak is megérteniük, ha védekezni akarnak.

A meggyengült egzisztencia mögött a széteső emberi viszonyok nem csak kiszolgáltatottá, magányossá tesznek. Torzítják is az embert. Tele lesz ingerültséggel, agresszióval, bosszúvágygal. És így lesz akarva-akaratlan annak a kicsinyes, bosszúszomjas hatalmi masinériának a része, amelynek áldozatává vált, s amely ellen küzdött. Még akkor is, ha a szavak szintjén a rendszer kritikáját fogalmazza meg. Tartás, arányérzék, pontosság, higadtság – ezt ismételve mentem bele a beszélgetésbe. Gondosan vigyázva arra, ne csak a nagykép részleteit sorjazzam, a korrupciós ügyeket, a magyar kormány és az RMDSZ közötti vazallusi viszony részleteit, hanem azt is, ami mindebből, emberi szinten, távol a politikai döntésektől születik. Beszéljek arról, hogy például, hogy szerveződött a kolozsvári könyvhét (amelyre az elmúlt év legfontosabb kötetének nyíltan ellenzéki szerzőit, például Tamás Gáspár Miklóst, Tompa Andreát vagy Selyem Zsuzsát nem hívták meg). Hogy a könyvhét után hogy robbant ki botrány a meghívott (megtúrt) szerzők, például Kepes András miatt. Mert előbb-utóbb mindenkiről kiderül, hogy nem elég nemzeti, nem elég elkötelezett, hogy ennek a rezsimnek nem lehet megfelelni. (Nem mintha Kepes egyáltalán meg akart volna.) És beszéljek arról, hogy a nemzetről, az idegenekről, az árulásról való folyamatos szónoklatok, a gyanakvás és kontroll milyen következményekkel jár a leghétköznapibb szinten. Mindezt tegyem úgy, mint aki megőrizte az integritását, a hitelességét, aki minden megszólalásával képviselni tudja, van ellenállás, van élet a rezsimen túl és kívül.

Bár régóta kínlódom ezekkel a problémákkal, régóta küzdök a külső és belső normalitásért, ilyen nehéz harcom még nem volt, mint ezen a tavaszon. Túl nagy volt a nyomás? Túl régóta tart már mindaz, amivel személyesen is meg kell küzdenem? Menekülőutakat kerestem. Lezártam a

közösségi médiában létrehozott magán- és szakmai oldalaimat. Fontos, a nyilvánossággal összekötő utolsó eszközeimről mondtam le. Több százezer embert érhettem el ezeken egy-egy jól megfogalmazott poszttal. Mégis most úgy láttam: kell a külső és a belső csend, a távolság. Ki kell várni a megszólalás megfelelő időpontját, meg kell tisztítani a szavakat. És ami a legfontosabb: mentesülni kell a közösségi média tömegvonzásától. A felröppenő, majd elhaló témák, ügyek fluktuációjától, a hektikus kommentáradataktól, az elszabaduló indulatoktól. Az illúziótól, hogy tömeg és közösség vagyunk, miközben magányosan püföljük a számítógépeinket széteső világunk egyre sivárabb sarkaiban.

Szellemi menekülő útvonalként Komoróczy Géza *Jeremiás nyomában* című, Hargittai Istvánnal közösen készült visszaemlékezés-kötetét olvastam. Rá is látni a rendszerre, amiben élt – kívül és távol maradni tőle ugyanakkor: végül is erről szólt sok évtized akadémiai munka. Ennek a mikéntjeit, sikereit és buktatóit követem a könyvben. Hagyom, hogy vezessen ezekben a hetekben. Komoróczy ösztönzésére olvasom újra Szép Ernő *Emberszag* című kötetét az idei tavasz legsötétebb, vitákkal terhes napjaiban. Rémes, iszonytató és tele van humorról, iróniával, ahogy a korabeli, második világháborús propagandáról ír. Nevetek rajta, bátortalanul. Érzem, hogy belém roszdásodott a nevetés, mennyire kibicsaklott bennem a humorérzék. Szándékosan, célirányosan felépített magányomban ülök egyedül a szobában, nevetek, nevetgélek, néha csak mosolygok félszegen magamnak. Hátha segít, segítenie kell, ha majd nyilvánosan kell megszólalni, ha majd gyakorolnom kell a nélkülözhetetlen kiegyensúlyozottságot, normalitást. Ember Mária a következő, akihez Komoróczy irányít. Újraolvasom a *Hajtűkanyart*. Nem a deportálás körülményeire figyelek, a hivatalos kegyetlenkedésekre. Hanem arra, ami a deportáltakban, deportáltak között történik. Az emberi lélek torzulásaira. A belső vívódásokra, az egymással való leszámolásra. Az egymás előtti dehumanizálódásra. A legsötétebb, nagyon távoli, alig belátható és mégis létfontosságú, tanulságos történetek ezek.

Többször csenget a román kolléga, mire felveszem a telefont. Barátságosan, mélyen beszélgetünk, de közben újra és újra fel kell idéznem magamban az otthon begyakorolt Szép Ernő-mosolyt. Beszélgetés után újra kikapcsolom a telefont. Nem válaszolok hetek óta a levelekre, üzenetekre. Asztalomon könyvek roskadoznak, alul jegyzetlapok. A csend ideje jött el, az alapos mondatoké. A felkészülése a válságból való kilábalásra.